

УДК 80/81
ББК 81

**РОЦЕЪ БА МАФХУМИ КА-
ТЕГОРИЯҲОИ
ГРАММАТИКӢ ДАР ЗАБОН
ВА НАМУДҲОИ ОНҲО**

Шарипов Абдуҳамид Шарипович, дотсенти кафедраи забони олмони МДТ «ДДХ ба номи академик Б. Фафуров»; **Қўзиева Нодира Муродовна**, сармуаллимаи кафедраи грамматикаи забони арабии МДТ «ДДХ ба номи академик Б. Фафуров»

**ПОНЯТИЕ
ГРАММАТИЧЕСКИХ
КАТЕГОРИЙ И ИХ
РАЗНОВИДНОСТЕЙ**

Шарипов Абдуҳамид Шарипович, доцент кафедры немецкого языка, ГОУ «ХГУ имени Б.Гафурова»; **Кузиева Нодира Муродовна**, старший преподаватель кафедры грамматики арабского языка ГОУ «ХГУ имени академика Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**SOME
CONSIDERATIONS
CONCERNED WITH THE
NOTION OF GRAMMATICAL
CATEGORIES AND THEIR
VARIETIES**

Sharipov Abdukhmid Sharipovich, Associate Professor of the department of German language under the SEI “KSU named after acad. B. Gafurov”; **Kuzieva Nodira Murodovna**, senior lecturer of the department of the grammar of Arabic language under the SEI “KSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: kuzieva.nodira@mail.ru

Калидвожа: категория, категорияи грамматикӣ, воситаҳои ифодаи категорияи грамматикӣ, морфология, синтаксис, шакл ва мазмуни грамматикӣ.

Мафҳуми категорияи грамматикӣ масъалаи васею доманадор мебошад. Забониносии тоҷикӣ низ ба ҳаллу фасли мафҳуми категорияҳои грамматикӣ ва алалҳусус дар алоқамандӣ ва қиёс бо забонҳои хориҷии дар макотиби олии таълим мешуда дорад. Аз ин сабаб, дар мақола тавачҷӯҳи асосӣ ба шарҳу тавзеҳ намудани мафҳуми категорияи грамматикӣ аз ҷониби забониносон равона карда шуда, фикру ақидаҳои онҳо мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ҳини масъалагузорӣ, муаллифони мақола кӯшиши ба харҷ додаанд, то ба намудҳои категорияи грамматикӣ (категорияҳои мантиқиғу грамматикӣ, муоширативу грамматикӣ ва сохториву грамматикӣ) аҳамияти бештар дода, онҳоро ба риштаи таҳқиқ кашиданд.

Ключевые слова: грамматическая категория, способы выражения грамматической категории, морфология, синтаксис, грамматическая форма, грамматическое значение.

Понятие “грамматическая категория” - одна из актуальных проблем в лингвистике. Таджикская лингвистика нуждается в рассмотрении понятия грамматической категории, в особенности с точки зрения сравнения с иностранными языками и с преподаванием иностранных языков в вузах. По этой причине главное внимание уделяется разъяснению данного понятия, которое приводится лингвистами, а также анализируются их размышления и точки зрения. При изучении проблемы приложены усилия и уделено внимание освещению видов грамматических категорий (логико-грамматической, коммуникативно-грамматической и структурно-грамматической категорий).

Key words: category, grammatical category, ways of expression of a grammatical category, morphology, syntax, grammatical form, grammatical meaning.

The notion of a grammatical category is considered to be one of the actual problems in the field of linguistics. Tajik linguistics needs to dwell on the notion of a grammatical category, especially from the point of view of communication and in comparison with foreign languages taught in universities, in particular. For this reason, in the article under consideration particular attentions is paid to the clarification of the relevant notion which is adduced by linguists, and the authors analyze their thoughts and points of view as well. In the course of studying the problem, the authors of the article applied efforts and paid their own attention to the coverage of the types of grammatical categories (logical-grammatical, communicative-grammatical and structural-grammatical categories).

Дар сатҳи грамматикӣ ҳар як забон мафҳумҳое ҷой доранд, ки чун воҳидҳои асосии сохтори грамматикӣ ба ҳисоб мераванд. Барои дуруст ва амиқ дарк намудани сохтори грамматикӣ ҳар як забон муҳаққиқ бояд бо мафҳумҳои грамматикӣ сарувор дошта бошад. Яке аз мафҳумҳои асосии сохтори грамматикӣ забон категорияи грамматикӣ (морфологӣ ва синтаксисӣ) мебошад.

Воқеан, ҳангоми таҳлили воҳидҳои забонӣ (морфема, калима, лексема ва ғ.) ва шаклҳои грамматикӣ ин воҳидҳо метавонанд пай бурд, ки дар таркиби онҳо ғайр аз маъноӣ луғавӣ боз “як чизе” қарор дорад, ки ба муносибатҳои гуногуни калимаи мазкур ба дигар воҳидҳо, ба дигар шаклҳои он ишора менамояд, умумият медиҳад, бо шаклҳои худ мазмунҳоро ифода менамояд, ки онҳо ҳодисаҳои типиро, яъне **мазмунӣ грамматикӣ** калимаро ташкил медиҳанд. Мазмунӣ грамматикӣ ифодаи забонӣ худро дар намуди зоҳирии калима ба даст меорад. Дар забоншиносии имрӯза эътироф гардидааст, ки зеро ифодаи шакли грамматикӣ калима на танҳо намуди зоҳирии он, балки ҳамбастагии намуди зоҳирӣ бо вазифа (мазмун)-и он фаҳмида мешавад, ки дар ин шакл ҷойгир аст. Ҳар як шакли грамматикӣ, ки ба сатҳи морфология ва синтаксис мансуб аст, вазифаи муайянеро дар сохтори забон иҷро мекунад. Ин вазифа (мазмун)-ро гуногунанд ва чунин падидор мешаванд: шакли муайяни калима як маъноӣ умумии мавхумро ифода менамояд, он ба болои мазмунӣ луғавӣ калима чун як қабати иловагӣ “гузошта” мешавад, яъне як мазмунӣ мавхумро мефаҳмонад. Масалан, пасванди грамматикӣ **-ҳо (-гон, -вон, -ён)** ба исм ҳамроҳ шуда, маъноӣ шакли ҷамъро ифода мекунад: **китобҳо**, ё ин ки пасванди грамматикӣ **-ро** дар охири исм омада (**китобро**) мазмунӣ синтаксисии пурқунандаи бевоситаро ифода мекунад. Дар ҳар ду ҳолат мазмунӣ луғавӣ калима бетағйир менамояд, аммо мазмунӣ грамматикӣ баробари тағйирёбии шакли грамматикӣ дигар мешавад. Шакли грамматикӣ ва мазмунӣ грамматикӣ ягонагии якҷуғра ва аз ҳамдигар ҷудонашавандаеро созмон медиҳад, ки якеро бе дигараш наметавон тасаввур кард. Дар ҳаёти воқеӣ, дар олами моддӣ шакл бе мазмун арзи ҳастӣ надорад: шакл ва мазмун ягонагии диалектикеро ташкил медиҳад. Мазмунӣ грамматикӣ метавонад ба тавассути як шакли муайяни грамматикӣ ифодаи худро ёбад ва, баръакс, ҳар як шакли грамматикӣ ба як маъноӣ муайяни грамматикӣ вобаста аст.

Инак, мазмунӣ грамматикӣ якҷоя бо шакли грамматикӣ категорияи грамматикӣ(морфологӣ ё синтаксисӣ)-ро ташкил медиҳад. Категорияи грамматикӣ ягонагии ҷудонашавандии маъноӣ луғавӣ ва мазмунӣ грамматикӣ мебошад.

Худи мафҳуми категория аввалин шуда дар илми мантик, дар фалсафа (аз ҷониби Арасту) истифода шудааст, ки он дар ин соҳаи илм бо шарҳу талқини мухталиф то имрӯз вучуд дорад.

Дар илми забоншиносӣ низ мафҳуми категорияро бо тарзи мухталиф шарҳ ва ба он таърифҳои гуногун додаанд.

Мутаассифона, истилоҳ ва мафҳуми “категорияи грамматикӣ” дар илми забоншиносӣ то имрӯз таърифи яхела ва истифодаи якрангари надорад. Ин хулосаро аз таҳлили якҷанд таърифҳои дар сарчашмаҳои илмӣ мавҷудбуда метавон баровард. Масалан, Л.И. Баранникова менависад: “Ҳамчун категорияҳои грамматикӣ мафҳумҳои умумии грамматикӣ унвон дода мешаванд, ки хусусияти забонро муайян месозанд ва ифодаи худро дар калима ва ҷумла меёбанд” [2, 216]. Аз рӯи ақидаи Д.А. Штелинг, худи категорияи грамматикиро метавон ҳамчун муносибате таъриф дод, ки дар сохтори грамматикӣ забон ба тавассути муқобилгузори ду (на аз он зиёд) қатор (ё гурӯҳ)–и шаклҳои ҳамдигарро истисноқунанда ифода ёфтааст: ин ягонагии тазодҳои ҳамдигарро истисноқунанда мебошад [13, 56]. Мувофиқи таърифи муаллиф, дар категорияи грамматикӣ қонуни асосии тафаккури инсон – қонуни ягонагии зиддиятҳои инъикоси худро ёфтааст. Аммо агар мо ин таърифро қабул намоем, пас суоле пайдо мешавад: бо баъзе ҳодисаҳои сохтори грамматикӣ чӣ бояд кард, ки ба ҷорҷӯбаи ин таъриф мувофиқ намеоянд, масалан, категорияи падеж, ки дар забонҳои мухталиф ҷор, шаш, даҳ, балки аз он ҳам шаклҳои зиёдро дорад; ё ки категорияи замон, ки дар забони русӣ се, немисӣ шаш, тоҷикӣ дувоздаҳ шакл дорад?

“Категорияи грамматикӣ гуфта он мафҳумҳоеро меноманд, – таъкид сохтааст забоншиносии фаронсави Жорж Вандриес, ки тавассути морфемаҳои ифода меёбанд. Масалан, мафҳумҳои ҷинс, шумора, шахс, замон, сиға, пурсиш, инкор, тобеъият, мақсад, олат ва ғ. – ҳама категорияҳои грамматикӣ дар забонҳо мебошанд, ки дар онҳо барои ифода морфемаҳои махсус вучуд доранд” (5, 91).

Ақидаи Ю.С. Маслов дар бораи категорияи грамматикӣ чунин аст: “Муқобилгузори(тазод)–ҳои грамматикӣ системаҳоеро ташкил медиҳанд, ки к а т е г о р и я ҳ о и г р а м м а т и к и ном доранд. Ҳамин тавр, категорияи грамматикиро чун система (маҷмӯи ба низом даровардашуда)–и маъноҳои грамматикӣ ба ҳамдигар муқобилгузошташуда метавон таъриф дод, ки ба тавассути ин ё он нишондодҳои зоҳирӣ ифода ёфтаанд. Категорияҳои грамматикӣ ниҳоят гуногунанд – ҳам аз ҷиҳати теъдоди аъзои муқобилгузошташуда, ё ки граммемаҳо, ҳам аз ҷиҳати тарзи ифодаи шаклҳо, ҳам аз ҷиҳати хусусияти мазмуни грамматикӣ ифодаёфта, ҳам аз ҷиҳати муносибати ин мазмунҳо ба воқеият” [8, 159-160]. Муаллифони Грамматикаи академӣ (1970) бар он ақидаанд, ки мазмунҳои ҷузъии шаклан ифодаёфтаи калимаҳо ба категорияҳои грамматикӣ муттаҳид мешаванд, ки хулоса ва маҷмӯи ин мазмунҳо мебошанд [7, 302]. Дар “Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик” зикр шудааст, ки категорияи грамматикӣ ба воситаи шакли грамматикӣ ифода ёфта, ду масъалаи ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад. Дар як маврид маҷмӯи маъноӣ якранги грамматикӣ калимаҳост. Дар мавриди дигар, категорияи грамматикӣ гурӯҳҳои қалони луғавию грамматикӣ калимаҳоеро фаро мегирад, ки бо аломату хусусиятҳои умумии маъноӣ ва морфологию синтаксисӣ муттаҳид шудаанд [6, ҷ.1, 79]. В.Н. Перетрухин таъкид месозад, ки “маҷмӯи шаклҳои грамматикӣ, ки мазмунҳои яхела

ё ба ҳамдигар муқобилгузошташударо ифода мекунад, категорияи грамматикиро ташкил медиҳад” [9, 203]. Дар Грамматикаи академӣ (1980) чунин таърифи категорияи морфологӣ оварда шудааст: “Категорияи морфологӣ ин системаи қаторҳои ба ҳамдигар муқобилгузошташудаи шаклҳои морфологӣ бо мазмуни якхела мебошад. Таркиби категорияи морфологӣ ақаллан ду қатори шаклҳоро дарбар мегирад (мас., категорияи шумораи исм, ки аз қаторҳои шакли танҳо ва шакли ҷамъ иборат аст). Қатори шаклҳо ҷузъҳои категорияи морфологӣ мебошад. Мазмуни морфологие, ки ба кулли шаклҳои қатор хос аст, мазмуни категориалӣ ном дорад. Муносибатҳои байни ҷузъҳои як категория тазод (оппозитсия)-и морфологӣ аст” [10, ҷ.1, 456]. Ба ин маъно дар “Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик” чунин омадааст, ки категорияи грамматикӣ ҳамчун маънои умумӣ ба воситаи ифодаи маъноҳои грамматикӣ алоҳида зоҳир мешаванд. Тарзи ифодаи категорияҳои алоҳидаи грамматикӣ натиҷаи тазоди ду ва ё зиёда воҳиди якхелаи забонист, ки барои ошкор кардани фарқи ин воҳидҳо истифода мешавад, масалан, тазоди исмҳои танҳову ҷамъ [6, ҷ.1, 79].

Таҳлилу мушоҳидаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар кулли ин таърифҳо мазмуни грамматикӣ чун ҷузъи ҷудонашавандаи категорияи грамматикӣ эътироф гардидааст. Ин ақидаро дар таърифи категорияи грамматикӣ, ки аз ҷониби Ф.М. Березин ва Б.Н. Головин пешниҳод шудааст, низ метавон дарёфт намуд: “Категорияи грамматикӣ ин ягонагии дар забон воқеӣ вучуд доштаи як навъ мазмуни грамматикӣ ва воситаҳои шаклии ифодаи он мебошад. Ҷанбаи асосӣ ва сомондихандаи категорияи грамматикӣ мазмуни он мебошад” [3, 180]. Ҷолиби диққат аст, ки дар асари Ю.С. Степанов низ категорияи грамматикӣ ҳамчун ягонагии мазмуни грамматикӣ ва шаклҳои грамматикӣ эътироф гардидааст [12, 150]. О.И. Москальская, яке аз муҳаққиқони намоёни назарияи грамматикаи забони олмонӣ, таъкид месозад, ки чун кулли аломатҳои забон категорияҳои грамматикӣ дорои **маъно** мебошанд ва аз ду ҷиҳати ба ҳамдигар пайваст иборатанд: аз шакл ва мазмун, яъне, категорияҳои грамматикӣ категорияҳои дупахлӯй (билатералӣ) мебошанд [16, 64].

А.В. Бондарко дар бораи ин хусусияти категорияи грамматикӣ андеша ронда, мегӯяд: “Ҳангоми дар бораи моҳияти ду ҷиҳати категорияҳои грамматикӣ сухан кардан бояд суоле гузошт: кадоме аз ҷанбаҳои он асосӣ ва фарқкунанда аст – ҷанбаи маъноияш ё шакливу сохториаш? Ба ақидаи мо, бешубҳа, ҷанбаи маъноияш” [4, 31].

Масъалаи муҳими дигар дар таҳқиқоти категорияҳои грамматикӣ гурӯҳбандии онҳо, яъне ба намуҷҳо ҷудо кардани онҳо мебошад.

Категорияҳои грамматикӣ пеш аз ҳама ба категорияҳои морфологӣ ва синтаксисӣ ҷудо карда мешаванд. Категорияҳои морфологӣ хоси шаклҳои калима мебошанд, категорияҳои синтаксисӣ ба ибора ва ҷумла хосанд. Ин намуҷҳои категория баробарҳуқуқанд ва ба ҳамдигар тобеъ нестанд, балки бо тарзҳои гуногун якҷоя амал карда, якдигарро пурра мекунад [11, 51; 14, 132].

В.Г. Адмони, забоншиноси маъруфи даври шӯравӣ, дар асарҳои хеш ба таҳқиқи категорияҳои грамматикӣ рӯ оварда, се намуди онҳоро ҷудо мекунад:

- 1) категорияҳои мантикиву грамматикӣ (категорияҳои соф морфологиву грамматикӣ);
- 2) категорияҳои муоширативу грамматикӣ (категорияҳои морфологиву синтаксисӣ);

3) категорияҳои сохториву грамматикӣ [1, 66-67].

Муаллиф таъкид месозад, ки категорияҳои мантикиву грамматикӣ (соф морфологиву грамматикӣ) предмет, ҳодиса, чараён ва муносибатҳои олами воқеиро дар шуури инсон дар шакли умумиятдодашуда ва таҷдидкардашуда ифода мекунад, масалан, категорияи шумораи исм, падежи аккузатив ҳамчун номдихӣ ба объекти амал [15, 11]. Бо ибораи дигар, категорияи грамматикӣ, ки мазмунӣ хешро танҳо дар шакли синтетикӣ ва аналитикии калима ифода мекунад ва бе ҳамбастагӣ бо дигар калимаҳо дар ҷумла зоҳир мегардад, категорияи соф морфологиву грамматикӣ номида мешавад.

Ба категорияҳои мантикиву грамматикӣ категорияҳои муқобил гузошта мешаванд, ки ба раванди муоширати забонӣ вобастагӣ доранд ва барои онро ба роҳ мондан ёрӣ мерасонанд, масалан, категорияи падежи исм, категорияҳои шахс, замон, сифаи феъл. В.Г. Адмони онҳоро категорияҳои муоширативу грамматикӣ (kommunikativ-grammatische Kategorien) меномад [15, 12].

Муаллиф ин гуна категорияҳоро аз он сабаб муоширатӣ-грам-матикӣ меномад, ки онҳо, баробари дар шакли морфологӣ калима ифода ёфтанд, барои амалӣ гардонидани маъноӣ хеш ба воҳидҳои синтаксисӣ – ибора, ҷумла ва ҳатто порчаи мураккаби синтаксисӣ, яъне матн ниёз доранд. Ин гуна категорияҳо ба раванди муоширати забонӣ вобастагӣ доранд ва ба созмондихии он мусоидат менамоянд. Масалан, категорияи шахс, ки дар шакли ҷонишинҳои шахсӣ “ман”, “ту”, “ӯ/вай, он” мушоҳида мешавад, вале дар муошират ҷонишини шахси яқум худи гӯяндаро, ҷонишини шахси дуҷум шарики муоширатиро ифода мекунад, ба шахси сеҷум мафҳуми кулли ҷонзод ва предметҳои олами моддӣ дохил мешаванд. Ё ки мафҳуми замони грамматикӣ аз лаҳзаи нутқкунӣ чун меҳвари координата оғози худро меёбад. Ин гуна муносибатҳо танҳо дар доираи ҷумла ё матн чун воҳиди сатҳи синтаксисӣ метавонанд амалӣ гарданд.

Ҷолиби диққат аст, ки А.В. Бондарко ин хусусияти категорияҳои морфологиву синтаксисӣ(муоширативу грамматикӣ)-ро таҳлил карда таъкид менамояд, ки категорияи морфологӣ ҳама вақт муносибати муайяне ба синтаксис, ба ин ё он роҳе ба сохтори ҷумла дорад: ҳар як категорияи морфологӣ дорои самти синтаксисӣ ва имконияти ояндаи синтаксисӣ мебошад. Муносибатҳои категорияи морфологӣ ба сохтори ҷумла гуногуншакл мебошанд. Дар мавриди муайян категорияи морфологӣ ба чунин намуди таркиби синтаксисӣ мубаддал мегардад, ки навъи онро муайян месозад: хангоми ивази як ҷузъи категория ба дигараш навъи категорияи синтаксисӣ тағйир меёбад (ё ин сохтор вайрон мегардад). Дар дигар маврид намуди сохтори синтаксисӣ аз он чизе, ки категорияи морфологӣ бо кадом ҷузъи хеш падидор шудааст, вобастагӣ надорад. Дар ҳама мавридҳо шаклҳои калимае, ки чун ҷузъҳои категорияи морфологӣ падидор мешаванд, дар таркиби ҷумлаи мушаххас, дар муҳити синтаксисӣ амал мекунанд. Алоқаҳои категорияи морфологӣ бо сохтори порчаи мураккаби синтаксисӣ боз мураккабтар ва гуногунтар мебошанд. Вале ҳамаи ин ҳолатҳо мустақилии нисбии категорияҳои морфологиро дар системаи грамматикӣ забон ва раванди амалқарди он аз байн намебарад. Ҷузъҳои категорияи морфологие, ки дар шакли муайяни калима дар ҷумла амал мекунанд, маҳз воситаҳои морфологӣ ифодаи маъноӣ муайянро падидор менамоянд. Категорияҳои морфологӣ ҳама вақт хусусияти ба онҳо хоси категорияҳои калимаро, на хусусияти ҷумларо нигоҳ

медоранд. Ҳамчун категорияҳои калима онҳо дар катори категория ва воҳидҳои синтаксисӣ дар ниҳояти қор барои ифодаи маъно дар раванди муошират хидмат мекунад [4, 19-20].

Мавриди зикр аст, ки ҳар ду навъи категорияҳои грамматикӣ (мантиқиву грамматикӣ ва муоширативу грамматикӣ) бо ҳамдигар зич алоқаманд мебошанд: категорияи мантиқиву грамматикӣ дар як вақт дар ташкил ва маҷрои нутқкунӣ нақши муҳимтаринро мебозад, ки барои ба роҳ мондани муошират хеле зарур аст, аз ҷиҳати дигар, категорияҳои муоширативу грамматикӣ дар як вақт пур аз маънои мантикӣ мебошанд. Вале моҳияти грамматикӣ маънои асосии онҳо, ба ҳар ҳол, гуногун мебошанд.

Бо тарзи одӣ метавон гуфт, ки ҳар кадом категорияи муоширативу грамматикӣ мундариҷаи мантикӣ низ дорад. Ҳар як категорияи мантиқиву грамматикӣ бошад, барои вазиҷаи муоширатӣ низ хизмат менамояд [1, 15].

Дар забонҳои аналитикӣ боз як намуи категорияи грамматикӣ чун мекунад, ки унвони “сохториву грамматикӣ” дорад [1, 15] ва барои сомондҳои сохтори воҳиди нутқ (ҷумла) хидмат мекунад, масалан, сомони қорҷубавӣ дар ҷумла (рамочная конструкция в предложении), ки хусусияти ҷумлаи ин забонҳо, масалан забони олмонӣ, чун як воҳиди устувори муоширатӣ таъмин менамояд.

Дар заминаи ошноӣ бо афкори забоншиносони гуногун оид ба ин мавзӯ, баррасӣ ва қиёсу муқобалаи ин ақидаҳо ва ҳамчунин бо дарназардошти веҷаҳои забонҳои қиёшаванда лозим мешуморем, ки таърифи зерини категорияи грамматикӣ пешниҳод намоем: *категорияи грамматикӣ як мафҳуми умумии грамматикӣ мебошад, ки муносибатҳои гуногуни байни предмет, ҳодиса ва воқеаҳои олами моддиро ба тавассути системаи шаклҳои грамматикӣ дар шуури инсон инъикос менамояд. Категорияҳои грамматикӣ дар ҳар як забон веҷаҳои хоси худро доранд. Онҳо моҳияти типикӣ ҳар як забонро муайян месозанд ва маҳсули инкишофи бисёрасраи тафаккури инсон мебошанд.*

Пайнавишт:

1. Адмони В.Г. Синтаксис современного немецкого языка (система отношений и система построения). – Л.: Наука, 1973. – 368 с.
2. Баранникова Л.И. Введение в языкознание. – Саратов: Саратовский университет, 1973. – 384 с.
3. Березин Р.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 345 с.
4. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий. – Л.: Наука, 1976. – 256 с.
5. Вандриес Ж. Язык. /Перевод с французского. Примечания П.С. Кузнецова. Под редакцией и с предисловием Р.О. Шор. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. – 410 с.
6. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Фонетика ва морфология. Ҷ. 1. – Душанбе: Дониш, 1985. – 356 с.
7. Грамматика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
8. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. 4-е издание. – М.: Высшая школа, 1975. – 328 с.
9. Петрухин В.Н. Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1984. – 143 с.
10. Русская грамматика/Гл. ред. Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980, Т.1 – 783 с.; Т.2 – 709 с.
11. Рустамов Ш. Исм (категорияҳои грамматикӣ, калимасозӣ ва мавҷеи исм дар системаи ҳиссаи нутқ). – Душанбе: Дониш, 1981. – 216 с.

12. Степанов Ю.С. *Основы общего языкознания*. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
13. Штеллинг Д.А. *О неоднородности грамматических категорий // Вопросы языкознания*. – № 1. - 1959. – С. 55-64.
14. *Энциклопедияи советии тоҷик/Сармуҳаррири илмӣ М.С.Осимӣ*. – Душанбе: Сарредакцияи илмии энциклопедияи советии тоҷик, 1980, Ҷ. 2. – 640 с.
15. Admoni W. G. *Der deutsche Sprachbau*. 4.Aufl. - M.: 1986. – 336 S.
16. Moskalskaia O.J. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 3., verbesserte und erweiterte Aufl. – M.: 1983. – 344 S.

Reference Literature:

1. Admoni V.G. *Syntax of Modern German. (Relationship System and Building system)*. - Ld.: Science, 1973. - 368 pp.
2. Barannikova L.I. *Introduction to Linguistic Studies*. - Saratov: Saratov University, 1973. - 384 pp.
3. Berezin R.M., Golovin B.N. *General Linguistic Studies*. - M.: Enlightenment, 1979. - 345 pp.
4. Bondarko A.V. *Theory of Morphological Categories*. - Ld: Science, 1976. - 256 pp.
5. Vandries Zh. *Language. Translated from French. Notions by P.S. Kuznetsov. Under the editorship and with a foreword by R.O. Shor*. - M.: State Socio-Economic Publishing-House, 1937. - 410 pp.
6. *Grammar of Modern Tajik Literary Language. Phonetics and Morphology*. -V. 1. - Dushanbe: Knowledge, 1985. - 356 pp.
7. *Grammar of Modern Russian Literary Language*. – M.: Science, 1970. - 767 pp.
8. Maslov Yu.S. *Introduction to Linguistic Studies. The 4-th Edition*. - M.: Higher School, 1975. - 328 pp.
9. Peretruxhin V.N. *Introduction to Linguistic Studies*. - M.: Enlightenment, 1984. - 143 pp.
10. *Russian Grammar. Editor-in-charge N.Yu. Shvedova*. - M.: Science, 1980, -V. I - 783 pp.; - V.II - 709 pp.
11. Rustamov Sh. *Noun (grammatical categories, word-combination and the place of noun in the system of parts of speech)*. - Dushanbe: Knowledge, 1981. - 216 pp.
12. Stepanov Yu.S. *Grounds of General Linguistic Studies*. - M.: Enlightenment, 1975. - 271 pp.
13. Shteling D.A. *On the Heterogeneity of Grammatical Categories. // Issues of Linguistic Studies*. - No. 1. - 1959. - pp. 55 - 64.
14. *Tajik Soviet Encyclopedia: Scientific editor-in-chief M.S. Osimi*. – Dushanbe: The Central Scientific editorial board of the Tajik Soviet Encyclopedia, 1988. – V.2. - 640 pp.
15. Admoni W.G. *The Structure of the German Language. The 4-th edition*. - M.: 1986. – 336 pp.
16. Moskalskaia O.J. *Grammar of Modern German Language. The 3-d edition, revised and enlarged*. - M.: 1983. - 344 pp.